

ULUS-DEVLET DÜŞÜNCESİ VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK¹

NATION-STATE THINKING AND MULTICULTURALISM

Emel TOPÇU*

İbrahim Halil MENEK**

Öz

Tarihsel olarak imparatorlukların bünyesinde varlık gösteren çokkültürlülük, Vestfalya antlaşmasından itibaren ortaya çıkan milliyetçi akımlar sebebi ile imparatorluklardaki yaşam alanını kaybetmeye başlamış ve ulus-devletlerin hâkim konuma yükselmesi ile birlikte birkaç yüzyıl boyunca etkisini neredeyse tamamen kaybetmiştir. Ancak küreselleşme süreci ile birlikte, ulus-devlet düşüncesine bir meydan okuma biçimde yeniden ortaya çıkan çokkültürlülük, modern dönemde, ulus-devletlerin yetersiz kaldığı noktalarda alternatif üretebilmeyi amaçlayan yeni bir siyaset fikri olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce ile şekillenen çalışmada, öncelikle çokkültürlülüğün ara dönemi olarak adlandırılan ulus-devlet düşüncesi ve milliyetçiliğin yükselişi, sonrasında ise çokkültürlülüğün modern dönemde yeniden sahneye çıkışı ve gelişimi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, tarihsel çokkültürlülük, ulus-devlet, modern dönem.

JEL Kodları: F68, H83

Abstract

Multiculturalism, which historically existed within empires, began to lose its habitat in Empires due to the nationalist movements that emerged upon the Treaty of Westphalia, and almost completely lost its influence over several centuries with the rise of nation-states to the dominant position. However, with the globalization process, multiculturalism, which re-emerged as a challenge to nation-state thinking, emerged as a new idea of politics aimed at producing alternatives where nation-states were insufficient in the modern era. In this study being shaped with this idea, it is aimed at first explaining nation-state thought and the rise of nationalism, which is called the intermediate period of multiculturalism, and later on, the re-emergence and development of multiculturalism in the modern period.

Keywords: Multiculturalism, historical multiculturalism, nation-state, modern period.

JEL Codes: F68, H83

¹ Bu çalışma devam etmekte olan doktora tezinden türetilmiştir.

* Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi / İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, emel.topcu@hku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4606-5961

** Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ihmenek91@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6339-4161

1. GİRİŞ

Kültür ve toplum iç içe geçmiş iki olgu olduğundan dolayı, farklı kültürlerin aynı toplum içerisinde bir arada yaşaması çokkültürlülük olarak adlandırılmaktadır. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, toplumsal aktörler toplum içerisinde mevcut olan günlük davranışlarını (yani asıl olarak toplumsal olanı) kültürel öğelere dayanarak gerçekleştirirler. Yani kültür ve toplum, aslında bütünleşmiş iki olguyu ifade etmektedir. Bu sebepten dolayı toplumsal duruş, kültürel farklılıkların ve karşılaştırmaların neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde kimin hâkim kültüre ait bir parça, kimin öteki olduğu belirlenir. Dolayısıyla toplumun çoğunluğu veya hâkim kültür tarafından ötekileştirilen kesimlerle olan temasların niteliği, toplumlar ve kültürlerin kendine özgü farklılıkları neticesinde ortaya çıkmaktadır (Nassehi, 2011:24).

Bu aşamada hâkim kültürler tarafından ortaya konulan iki temel eğilimden söz edebilmemiz mümkündür. Kimi hâkim kültürler “ötekilerini” ortadan kaldırma ve sindirmeye dönük politikalar uygulamaya karar verirken, kimi hâkim kültürler ise farklılıkları olduğu gibi kabul ederek onları herhangi bir dönüştürme ya da tek tipleştirme çabasına girmez yani çokkültürcü bir tutum takınır. Tam da bu noktada, günümüz hâkim kültürlerinin farklılıklar karşısında takındıkları tavrı, tarihsel arka planını anlamadan analiz edebilmemizin mümkün olmadığını altını çizmemiz gerekmektedir. Bu sebeple çokkültürlülük kavramının tarihsel perspektifte incelenmesi önem taşımaktadır (Parekh, 2002).

Günümüzde farklılıklara sahip toplumların birlikte yaşamaları temel olarak; göçler, misyonerlik faaliyetleri, şehirleşme ve küreselleşme gibi gerekçeler ile tartışılmaktadır. Ancak bu modeller, sadece günümüz toplumlarında rastlanan bir olgu olarak görülmemelidir. Tarihsel süreç içerisinde, tek bir siyasal yönetimin tebaası olarak çok sayıda ırk, din, kavim, millet ve kültüre mensup olan halkların bir arada yaşama örneği verilmiştir (Berson, 2011:57).

Çokkültürlülüğün tarihsel geçmişine baktığımızda, 20. yüzyılın ürünü bir fenomen olarak kabul edilmemesi gerektiği çünkü antik dünyadaki Ahameniş (Pers) İmparatorluğu örneğinden bu yana, Ortadoğu ve Akdeniz havzasında varlık göstermiş çok sayıda çokkültürlü yapılanmaya rastlayabilmemizin mümkün olduğu görülmektedir. Tarihteki ilk çokkültürlü yönetim modelini ortaya koyan siyasal güç olarak kabul edilen Ahamenişler, Doğu’da Hindistan’dan, Batı’da Ege denizi sahillerine, o döneme kadar bilinen bütün uygarlık merkezlerini bir çatı altında toplayarak hoşgörülü ve çokkültürlü bir yönetim modeli ile bu farklılıkları tek bir siyasal sistem altında birleştirmiştir. Ahamenişlerin akabinde, Helenistik dönemde Yunanca konuşan kentsel elitler, Mısır’dan Orta Asya’ya, Makedonya’dan Kuzey Hindistan’a kadar çok çeşitli dillere, dinlere ve kültürel geleneklere sahip olan halklara hükmetmişlerdir (Fedoseev, 2015).

Roma yönetim tarzı da birçok açıdan Pers ve Grek etkisine kalan bir sistem olarak, Akdeniz havzasının neredeyse tamamını kontrolü altına almış ve çok çeşitli toplulukları sınırları içerisinde barındırmış bir siyasal sistem olarak kabul edilmektedir. İslamiyet’in doğuşu ve yükselişi ile birlikte dünya üzerindeki sisteme hâkim olan gücün, dini ve dili değişmiş olmasına rağmen bu kültürel mozaik herhangi bir törpülenmeye maruz kalmamış, aksine gelişerek güçlenmiştir. Hâkim iradenin kontrolü altında yaşayan farklı topluluklar, antik çağlardan bu yana imparatorlukların dini ve ekonomik yaşantılarında büyük roller üstlenmişlerdir. Bu farklı grupların, hâkim kültürün temsilcisinin lütfu ile hayatlarını sürdüren topluluklar olmanın ötesinde çoğu zaman hâkim kültür üzerinde yönlendirici bir konumda oldukları görülmektedir (Berson, 2011: 60).

Osmanlı çokkültürlü sistemi de bu anlamda verilebilecek önemli örneklerden birisidir. Fatma Müge Göçek, Osmanlı çokkültürlülüğünü araştırdığı çalışmasında, millet sistemi ve dini faktörler

üzerinden bir çıkarımda bulunmuştur. İstanbul'un fethiyle beraber II. Mehmet'in haklı olarak Orta Asya, İslam ve Bizans'ın varisi rolüne büründüğünü belirten Göçek, Sultan'ın bu üç kültürel geleneği farklılık olarak kabul ederek, aynı imparatorluk çatısı altında birleştirme düşüncesi neticesinde çokkültürlü bir dünya imparatorluğunun ortaya çıktığını belirtmiştir. Sultan Mehmet'in Yunan ve Ermeni patriklerini atayarak onların himayelerini üstlenmesi ve Müslüman olmayan toplulukların asimile edilmeye çalışılmasından ziyade korunmasına yönelik bir politika izlemesi de Osmanlı çokkültürlülüğünün bir başka yansıması olarak değerlendirilebilir. Osmanlı millet sistemi ise özellikle dine odaklanan ve yabancıların koruma altına alınması anlayışının son ürünü olarak kabul edilmektedir (Göçek, 1993).

Kymlicka, Osmanlı millet sistemini; Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin millet olarak tanımlandığı bir "*teokrasiler konfederasyonu*" olarak nitelermekte ve bu sistemin dinsel hoşgörü temelinde işlediğini belirtmektedir. Bu özelliği ile Osmanlı millet sistemi, farklı dinsel ve kültürel grupların bir arada ve birbirlerine müdahale etmeden bir yaşam sürmelerini sağlayan kozmopolit bir sistemdir (Kymlicka, 1998).

Braude & Lewis ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini azınlıklarla olan ilişkilerini kurumsallaştırmak için "*millet sistemi*" ni kurduğunu ve bu şekilde dini azınlıkların sınıflandırılarak resmi milletler (Yahudi ve Hıristiyan) olarak tanıdığını belirtmiştir. Osmanlıların topraklarında yaşayan toplulukları bu şekilde kategorize etmesinin, devletin farklı grupların varlığını resmi olarak tanımasını sağladığı için, çokkültürcülüğün önemli bir örneğini teşkil ettiğini savunmaktadır (Braude & Lewis, 1982).

Fransız İhtilali'nin akabinde güçlenen milliyetçi akımlar ve ulusçuluk düşüncesi, bünyesinde farklı etnik, dinsel, sosyal ve kültürel grupları barındıran imparatorlukların parçalanmasına giden süreci başlatmıştır. Çokkültürlülüğün ara dönemi olarak adlandırdığımız bu süreç, toplumsal ve siyasal yaşamın ulusçuluk çerçevesinde gelişmesini ve şekillenmesini ifade etmektedir (Wimmer ve Feinstein, 2010).

II. Dünya Savaşı sonrasında siyasal bir yönelim şeklinde ortaya çıkan çokkültürlülük, sanayileşme ilişkilerinin doğurduğu göç dalgaları sonucunda özellikle Batılı ülkelerde iyiden iyiye artan kültürel farklılıklara vurguyu güçlendirmiştir. Hatta yirminci yüzyılın ikinci yarısında işçi ihtiyacı nedeniyle dışarıdan göçmen kabul eden Kanada, Avustralya ve ABD gibi ülkeler genel itibarla çokkültürlülükle anılmaktadırlar. ABD resmi olarak çokkültürlü bir politika izlediğini belirtmemiştir ama diğer iki devlet resmi olarak çokkültürlülük politikasını benimsediklerini beyan etmişlerdir (Kymlicka, 1998).

Günümüze dönecek olursak, çağdaş çokkültürlülük kavramının çeşitli açılardan tarihsel örneklerinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Coğrafi keşifler ile başlayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşım ve telekomünikasyon teknolojilerinin gelişimi ile birlikte hızlı ve devamlı bir dönüşümü ifade eden küreselleşme süreci, çokkültürlülüğü destekleyen en önemli parametrelerden birisidir. Özellikle ulaşım imkanlarının artması ve hava yolculuğunun yaygınlaşması ile birlikte toplumlar arası temaslar hızlı bir artış göstermiştir. Ulaşım ağlarının bu derece gelişmesi, kalkınmış ya da kalkınmakta olan ülkelerin büyük metropol şehirlerine olan göçü arttırmış ve böylece metropol şehirlerde giderek artan bir toplumsal çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon teknolojisinin gelişiminin bir başka etkisi ise göçmenlerin, kendi ülkeleri ile bağlarını koparmama imkanına kavuşmaları ve bu şekilde büyük şehirlerde yaşayan çeşitli kültürel ve dinsel grupların farklılıklarını koruyabilmesine imkân tanımış olmasıdır (Eiseinstadt, 1983:225).

Çeşitli toplulukların bu şekilde bir araya gelmesi ve kültürel farklılıkların muhafaza edilmesinin mümkün olması ile birlikte, özellikle metropol şehirlerde olmak üzere yeni bir ideolojinin, modern çokkültürlülüğün yükselişi ortaya çıkmıştır. Tarihsel serüveni içerisinde, ulusçu akımların ve ulus-devlet düşüncesinin imparatorlukları tarih sahnesinden teker teker silmesinin akabinde bir uyku dönemini giren çokkültürlülük, küreselleşmenin önü alınamaz bir biçime dönüşmesi ve gelişmiş ülkelere olan yoğun göçmen akışı ile birlikte ulus-devlet düşüncesine bir meydan okuma biçiminde yeniden ortaya çıkmıştır (Fedoseev, 2015).

Bu çalışmada ise öncelikle, tarihsel çokkültürlülük ile 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulus-devlet düşüncesine karşı bir meydan okuma olarak, teorik ve pratik bir biçimde ortaya çıkan modern çokkültürlülük düşüncesinin ara dönemi olarak tanımladığımız, ulusçuluk ve ulus-devlet düşüncesinin yükselişine değinilecektir. Bu anlamda, çokkültürlülük düşüncesinin anlaşılabilmesine önemli katkı sağlayacağı değerlendirildiği için, uluslararası sistemde halen en etkili aktör olarak kabul edilen ulus-devlet kavramına değinilme düşüncesi ortaya çıkmıştır (Berson, 2011:64). Sonrasında ise ulus-devlet düşüncesinin aşınmasının gerekçelerine ve modern çokkültürlülük düşüncesinin ortaya çıkışına, gelişimine ve çeşitli çokkültürlülük tanımlarına değinilecektir.

2.ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK'ÜN UYKU DÖNEMİ: ULUS-DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNCESİ

2.1. Ulus-Devlet ve Milliyetçilik

İmparatorluklar çağının sona ermesi ve birbirinin peşi sıra ortaya çıkan devrimler neticesinde, yeni bir devlet örgütlenmesi, ulus-devlet, uluslararası sistemin hâkim unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 18. yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransız ve Amerikan devrimleri, ulus temeline dayanan devletlerin kurulması düşüncesinin büyük oranda yerleşmesini sağlayan iki önemli devrim olarak kabul edilmektedir. Son üç yüz yıldır, uluslararası sistemin ana aktörü olarak kabul edilen ulus-devletlerin ortaya çıkması ve hâkim olması neticesinde, toplumsal ve siyasal hayatın işleyişi ulusçuluk düşüncesi çerçevesinde gelişmeye ve şekillenmeye başlamıştır (Wimmer ve Feinstein, 2010:772).

Ulus-devletin icat edilmesi serüvenini temel alacak olursak, yakın bir geçmişe kadar dünyanın büyük bir bölümünde, hanedanlık ve siyasal-askeri-dini elitlerin kontrolünde olan bir yönetim mekanizmasının hâkim olduğunu belirtebiliriz. Bu sistemlerde etnik kökenlerin ötesinde sınıfsal farklılıklar belirleyici oluyor; krallar, teokratik yöneticiler ve emperyal elitler, egemenlikleri altına aldıkları insanların etnik kökenlerine bakmaksızın yönettikleri devletin sınırlarını genişletme düşüncesi ile hareket ediyorlardı (Zizek, 2001:153).

Ancak Batı dünyasında 15. yüzyıldan itibaren beklenmeyen bir gelişme, Rönesans ve Reform hareketlerinin ortaya çıkması, zaman içerisinde feodal sistemdeki sosyal yapıda büyük değişikliklerin oluşmasına, ekonomik hayatın farklılaşmasına, hayat şartlarında keskin değişikliklerin olmasına ve soyluların hâkim konumunu kaybetmesine sebep olmuştur. Feodal sistemde bir ülke sınırlarında dahi güven içerisinde seyahat edebilme ve ticaret yapabilme imkânına sahip olamayan bir tüccar, güçlü bir ulus devletin yurttaşı sıfatını kazandıktan sonra, bütün Avrupa'yı daha güvenli bir şekilde gezebilme ve ulus ötesi ticaret yapabilme imkânına kavuşmuştur. Bu şekilde tüccar sınıfının zenginleşerek güçlendiği ve feodaliteden siyasal ödünler koparıp, doğuştan gelen soyluluk sisteminin siyasal hâkimiyetini ortadan kaldırması ile ulus temelli devletlerin kurulmasının yolunun açıldığı süreç başlamıştır (Foucault, 2004).

Bu dönüşümden dolayı günümüzde, imparatorlukların ortadan kalktığı, teokrasilerin büyük oranda yok olduğu, çoğunluğu Ortadoğu'da yer alan ve kralın hükmettiği ulusun değil, Tanrı'nın adına yönettiğini iddia ettiği sistemi ifade eden, sadece birkaç monarşik yapının varlığını sürdürebildiği bir tablo ile karşı karşıyayız. Bu çerçevede modern ulus-devletlerin hâkim durumu, "millet" ve "devlet" terimlerinin çoğunlukla birbirilerinin yerine kullanılmasından anlaşılabilir (Wimmer ve Feinstein, 2010:778).

Bernard Lewis'den aktaran Karyelioğlu, millet sözcüğünün kökeninin antik çağlara kadar uzandığını ve Aramice'deki "milla" sözcüğüne dayandığını savunmakta ve bu sözcüğün "aynı kutsal kitaba inanan topluluğu" tanımladığını belirtmektedir. Buna göre, etimolojik köken olarak dinsel bir anlamı ifade eden millet sözcüğü dinsel bir ortaklığı ifade ederken, Moğolca bir kökene dayanan "nation" yani ulus sözcüğü, etnik bir topluluğu tanımlamak için kullanılmaktadır (Karyelioğlu, 2012).

Leca'nın tabiri ile ulus kelimesi, siyasi ve felsefi bireyciliği merkeze alan ve modern döneme ait olup onunla anlam kazanan bir olgudur. Sosyolojik açıdan ulus, aynı kültür ve egemenlik alanı üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasi sistemlerin etkileşimde bulunmaları neticesinde çeşitli kültürlerin birleştirilerek hâkim güç tarafından tek bir standart kültür haline getirilmesi anlamını taşımaktadır. Siyasal açıdan ise ulus, hem bir bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir grup, hem de diğer uluslara göre siyasi bir bireyi temsil etmektedir (Leca,1998). Foucault, tarihsel süreçte devletin artık kendisini ifade edemediğini, tarihsel anlatının birincil nesnesinin artık ulus olduğunu belirtmektedir. Bu düşünceye göre milliyet, ırk ve sınıf kavramlarının tamamı, ulus kavramının etrafında şekillenmektedir (Foucault, 2004).

Ulus öncesi toplumların hem uluslaşma aşmasında hem de ulus-devlet haline geldikten sonra dayandıkları birincil güç olan "milliyetçilik" in ise kavram olarak ilk defa 1774 yılında Johann G. Herder tarafından kullanıldığı düşünülmektedir (Uzun, 2003:141). Ulusal bir topluluk kurma düşüncesinin bir aracı olarak devlet ve toplum arasında bir köprü olma görevini üstlenen milliyetçilik, ulus-devlet inşasının ilk aşamasını temsil etmektedir (Leca, 1998). Bir başka görüşe göre, aynı siyasi düzen altında yaşamını sürdüren bireylerin ortak geçmiş ve kültürlerine vurgu yaparak oluşturulan psikolojik bir bağlılık duygusunu ifade eden milliyetçilik, homojenleştirme ve aidiyet temelinde bir bağlılık duygusunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Milliyetçilik, modern toplumlara has bir özellik olarak, devlet ile toplum arasında bulunan mesafeyi kapatmayı ve bireyin topluma tam olarak bir aidiyet duymasını hedeflemektedir (Breuilly, 2000). Zizek ise milliyetçiliği, toplumsal farklılıkların ideal bir şekilde homojen hale getirilmesinin ve yurttaşın tam olarak aidiyetinin sağlanmasının bir aracı olarak tanımlamaktadır (Zizek, 2001).

Bu tanımlardan yola çıkacak olursak, milliyetçiliği, ortak değerlere dayanan bir topluluk kurma amacı güden bir ideoloji olarak tanımlayabiliriz. Buna göre, milliyetçilik, homojenleştirme ve farklılıkların asimile edilmesi düşüncesini ulus-devletlerin kullanması gereken meşru bir hak ve ulusal birliğin tam anlamı ile sağlanabilmesi için gerekli bir politika olarak gördüğünü belirtebiliriz (Uzun, 2003).

Milliyetçilik ve ulus düşüncesinin uzun yıllar boyunca oluşturduğu altyapının sonrasında milliyetçi akımlar güçlenme dönemine girmiş ve 19. yüzyılın ilk yarısında itibaren siyaset biliminin temel konularından birisini teşkil eden "ulus devlet" düşüncesi ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Günümüzde, çok sayıda eleştiriye maruz kalmasına ve zamanla önemli dönüşümler geçirmiş olmasına rağmen, halen uluslararası sistemin ana aktörü olarak kabul edilen ulus-devletin asıl olarak ortaya çıkması, 1648 Vestfalya anlaşmasından itibaren gerçekleşen gelişmelerin bir ürünüdür. Mezhepsel gerekçeler ile ortaya çıkmış olmasına rağmen, ülkelerin ulusal çıkarları için, mezhepsel

ortaklıklarını ötelediği bu savaş, en nihayetinde dinsel otoritenin zayıflaması sürecini başlatmıştır. Bu aşamadan sonra, aynı siyasal idare altında yaşayan topluluğun birlik ve bütünlüğünün asıl olarak milli aidiyetler etrafından gerçekleşebileceği düşüncesi gün geçtikçe etkisini arttırmıştır (Breuilly, 2000).

Ulus-devlet, asıl olarak milliyetçiliği merkezine koyan siyasal bir kurum olarak, devlet ile halkın milli duygular çerçevesinde bir ve beraber olması temeline dayanmaktadır. Ulus-devlet düşüncesi, sosyal birleşmeyi tesis edebilmek için milliyetçiliği temel aldığından dolayı, kavmiyetçiliğin ve dinsel birliklerin yerine milliyetçiliği koyarak alt kültürleri bir üst kültür çatısında birleştirmeyi hedeflemektedir (Jaffrelot, 1998).

Özetle, siyasal egemenliği herhangi bir hanedana ya da dinselliğe değil, belirlenmiş bir ulusun mensuplarına dayandıran ulus devlet düşüncesi, Guibernau'nun ifadesi ile "*Sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu*" şeklinde tanımlanabilir (Guibernau, 1997).

2.2. Ulus-Devlet Düşüncesinin Aşınması

Milliyetçi akımların bu şekilde güçlenmesi, ulusçuluğun bariz bir şekilde uluslararası sistemde hâkimiyetini kurması ve nihayetinde ulus devletlerin tarih sahnesinde rakipsiz bir aktör haline gelmesi ile beraber imparatorlukların bünyesinde varlığını sürdüren çokkültürlülük, bir uyku dönemine girmiş ve 20. yüzyılın ikinci yarısında modern çokkültürlülük düşüncesinin ortaya çıkmasına kadar tarih sahnesindeki etkisini büyük oranda yitirmişti (Breuilly, 2000).

Gücü tek bir merkezde toplayan ve şiddet kullanım hakkını meşru olarak merkezi bir idarenin eline ver ulus-devlet düşüncesi, parçalanmışlığı birleştirme ve güçlü merkezi devletlerin kuruluş ideolojisini sağlama anlamında önemli bir vazife üstlenmiş vebu şekilde homojen uluslar devleti değil, devletler tepeden uygulanan politikalar ile kendi uluslarını inşa etmişlerdi. Ancak bu inşa beraberinde, çok sayıda tarihsel tecrübenin gösterdiği gibi, farklılıkların yok sayılması ve şiddet kullanılarak tekipleştirme politikalarının uygulanmasını da getirmiştir (Anderson, 2007).

Ulus-devlet düşüncesi; bir millet, kültür ve resmi olarak benimsediğini deklare etmese dahi bir din üzerine inşa edilmekte ve çeşitli etno-kültürel grupların farklı tanınma talepleri ulus-devletin özüne aykırı düşebilmektedir. Bu sebeple, bütün etnik farklılıkları tek bir çatı altında ve tek bir gaye ile bir arada topladığını savunan ulus-devletlerin, bu birliği sağlama uğruna çeşitli halkları (büyük bir bölümünü kendi öz yurdunda) azınlık durumuna düşürmüş olduğu anlaşılmış ve ulus-devlet ile çokkültürlülük arasındaki gerilimin kaynak noktası ortaya çıkmıştır. Bu azınlıkların farklılıklarına ısrarlı bir şekilde sahip çıkması ve zamanla farklılıklarının kabul edilmesi ve tanınmasını talep etmeleri, ulus devletinin homojen bir toplumsal yapı oluşturamadığının anlaşılması ile çokkültürlü söylemlerin güçlenmesinin yolunu açmıştır (Baumann, 2006).

Ulus-devlet düşüncesinin yansıması bir öz-inşa (self-construction) olarak kültürün, öznenin vazgeçilmez bir parçası haline gelmesi, insanların farklı dil, din, mezhep ve etnisite taşıyıcısı olduğu ve bunların özelde bireyin genelde ise toplumun kimlik oluşumunda göz ardı edilemez etkilerinin olduğunun benimsenmesi süreci gelmiştir. Bu şekilde farklı kimlikler temelinde ortaya çıkan uluslararası sistemde, aidiyetini milli unsurlara dayandıran bazı toplumlar ve ulus-devletler, diğerlerinden üstün olduklarını ve onlar üzerinde hâkimiyet kurma hakkına sahip oldukları düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Bu şekilde ulusal etkenlerin tetiklemesi ile meydana gelen ikisi dünya çapında olmak üzere çok sayıda savaşın yaşandığı bir süreç başlamıştır (Kymlicka, 1998).

Ulusçu düşüncelerin tetikleme ile ortaya çıkan, ulus-devletlerin ana aktörü olduğu yıpratıcı savaşlar, göçler, katliamlar ve ulus temelli düşüncenin ötekilerine karşı duyduğu nefretin ve onların üzerinde hakimiyet kurma düşüncesinin ne derece tehlikeli olduğunun anlaşılmasının akabinde ise milliyetçiliğin kontrol altına alınamaması durumunda ortaya çıkabilecek olan yıkıcı etkilerine dikkat çekilmesi, entegrasyon çağrılarının yapılması ve uluslararası sistemde yeni bir sürecin başlamasına giden yol açılmıştır. Bu entegrasyon çağrılarının, AB merkezli olmak üzere somut bir şekilde faaliyete geçirildiği çeşitli somut adımlarında atılması ile birlikte, bu çağrılar daha da yoğun bir şekilde yapılmaya devam edilmektedir (Wimmer ve Feinstein, 2010).

Ulus-devlet düşüncesini aşındıran bir başka etken ise ortaya çıkan problemleri çözebilmek için yetersiz kalan bir aktör haline dönüşmüş olmasıdır. Bu durum, ulus-devletin modern dönemde ortaya çıkan çeşitli problemlere çözüm üretebilmek için “*çok küçük ve çok büyük*” olması şeklinde tanımlanmaktadır. Şeyla Benhabib, Vestfalyan model olarak tanımladığı ulus-devlet sisteminin, “*sınırları net bir şekilde çizilmiş olan hâkim ve bütünleşik bir siyasal gücün varlığını*” gerektirdiğini belirtmektedir. Ancak küreselleşme, ulus üstü kurumların ve ekonomik bağlantıların kurulması, kültürel, sosyal vb. ulus üstü ağların ortaya çıkması gibi etkenler, ulus-devlet düşüncesini aşındırmaktadır. Benhabib’e göre, ulus-devlet, “*ekonomik, ekolojik ve bilişimsel problemleri çözebilmek için çok küçük, kimlik kaynaklı sosyal ve bölgesel merkezlerin istekleri uzlaştırabilmek için ise çok büyük olmaktadır*”. Çünkü ulus-devlet sistemi, millet temelinde şekillenen bir vatandaşlık düşüncesine dayanmakta ve mevcut durumda uluslararası yapıda var olan çoğulculuğu kapsayacak bir sistem geliştirebilmesi mümkün olmamaktadır (Benhabib, 2006).

Buna göre ulus-devletin, içerisinde bulunan mevcut konjonktürde ortaya çıkan ve çıkmaya devam eden problemlere çözüm üretebilmesi gün geçtikçe zorlaşmakta ve bünyesinde yer alan farklılıkları, ulus temelli sisteminden dolayı hakkaniyetli ve düzenli bir şekilde bir arada tutamamaktadır. Bu sebeple son yıllarda çokkültürlülük ve tanınma siyasetinin etkinliği artış göstermekte ve çokkültürlü çağrılar yoğun bir şekilde artarak yapılmaya devam edilmektedir (Taylor, 2005).

3. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Çeşitli ulusların ortaya çıkardığı nüfus hareketlerinin hedefi konumunda olan ülkelerde, uzun yıllardır devam eden bu nüfus akımlarının sonunda, farklı kültürlerin etkisi ile oluşan yeni bir toplumsal sistem ortaya çıkmıştır. Küresel düzeyde var olan göçlerin yarısından fazlasını alan Avustralya, ABD ve Kanada, bu ülkelerin önde gelenleri arasında kabul edilmektedir. Bu ülkeler, kuruluş dönemlerinden itibaren maruz kaldıkları bu yoğun göç akımları sebebi ile ulus-devletlerin sahip olduğu düzeyde bir homojenliğe hiçbir zaman sahip olamamışlar, göçmen ülkeleri olmaları sebebiyle, toplumsal uyum ve istikrarı sağlama konusunda uyguladıkları politikalarda her zaman farklı kültürlerin varlığını göz önünde bulundurmaya mecbur kalmışlardır. Bu sebepten dolayı, “*farklılıkların birliği*” (unity in diversity) temelinde toplumsal uyumu sağlayabilmenin ulaştığı sonuç olarak kabul edilen “*çokkültürlülük*” konusunda bu ülkeler zengin deneyimlere sahiplerdir. Ancak çokkültürlülük rüzgârı, bu ülkelerdeki varlığının ötesine geçmiş ve ulus-devletlere meydan okur bir tarzda modern dönemin en fazla tartışılan kavramlarından birisi haline gelmiştir (Frelas ve Elliott, 1992:56).

Geçtiğimiz birkaç on yıl içerisinde, kavramsal olarak popüler hale gelen çokkültürlülük, genel olarak çeşitli toplulukların içerisinde buldukları toplumun hâkim kültüründen farklı olan özelliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kavram, sadece kültürel farklılıkların nasıl ortaya çıktığına değil aynı zamanda bu süreçlerin ortaya çıkardığı sorun ve gerginliklere de odaklanmakta,

bu problemlere çözüm önerileri üretebilmek için alternatifler geliştirmeye çabalamaktadır (Colombo, 2014).

Bir siyaset felsefesi kadar kapsamlı bir yaklaşımı ifade etmeyen, bu sebepten dolayı yeni bir siyaset fikri olarak tanımlayabileceğimiz çokkültürlülük, yegâne ve bütünleşik bir tanıma sahip olmadığından dolayı farklı çokkültürlülük tanımları yapılabilmektedir. Bu sebepten dolayı, çeşitli düşünürler kendi bakış açıları ve dünya görüşleri çerçevesinde çokkültürlülük tanımları yapmaktadırlar (Modood, 2014).

Uluslararası literatürde “*multiculturalism*” olarak isimlendirilen çokkültürlülük; entegrasyon politikaları, göç ve ulusal sınırların yönetimi, tanınma ve saygı politikaları, kimlik, kültürler ve ideolojik temsil gibi çok çeşitli konular çerçevesinde tartışılmaktadır. Bu yönü ile felsefe, sosyoloji, antropoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerin perspektiflerini de içermekte, bu şekilde öznel ve çoğulcu tanımlamaların yapılmasına imkân veren bir kavram haline gelmektedir. Bu şekilde çokkültürlülük ile ilgili, farklı ve taraflı tanımların yapılması kaçınılmaz olmaktadır (Colombo, 2014).

Küreselleşmenin önü alınmaz bir hızla ilerlemesi ve sağladığı imkânlar ile dünya üzerinde homojen ve kapalı bir toplumsal sistemin neredeyse kalmamış olması, son zamanlarda çokkültürlülük tartışmalarının yoğun bir şekilde yapılmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin bu gücü, çokkültürlülüğün, gezegenin neredeyse her köşesine yayılmasını sağlamıştır. Ancak tarihsel çokkültürlülük farklı şartlarda gelişmiş, dünya üzerindeki belli başlı coğrafyalarda var olmuş olan imparatorluklar bünyesinde bir gelişim göstermiştir (Taylor, 2005).

Bu çalışmada çokkültürlülüğün tanımı yapılırken, teorik olmanın ötesinde ifade ettiği anlam çerçevesinde incelenmesine gayret edilmiştir. Hem tarihsel hem de modern çokkültürlülüğün ifade ettiği bu ortak anlamı, Parekh’in ifadesi ile kısaca: “*iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bir arada bulunduğu toplum*” olarak tanımlayabiliriz. Çokkültürcü yönetimler ise iki veya daha fazla kültürün bu birlikteliğini özgürlükçü bir temelde tesis eden yönetimleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Parekh, 2002).

3.1. Çokkültürlülüğün Tanımı

Belirttiğimiz üzere çokkültürlülük hem teorik olarak hem de uygulamada çeşitlilik gösteren bir kavramdır ve yegâne bir tanımlama ile ifade edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebepten dolayı, devam eden bölümde “*iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bir arada bulunduğu toplum*” düşüncesinden yola çıkılmakla birlikte, çokkültürlülüğün yegâne bir tanımına odaklanmadan çeşitli düşünürlerin çokkültürlülük tanımlarına bakılacak, sonrasında ise çokkültürlülüğün tarihsel gelişimi incelenecektir.

Çokkültürlülüğün içerisinde geçen kültür kavramı, bu kavramın kelime anlamının ötesinde, onun farklı topluluklar ile bir arada yaşam süren ve diğerlerinin içerisindeki varlığı ile anılmasının gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Çünkü çokkültürlülük içerisindeki kültür, toplumsal bir grubun ya da herhangi bir topluluğun konumunu farklılık içerisinde tanımlaması ile anlaşılmaktadır. Zira, Bryson’un ifadesiyle, “*çokkültürlülük tanımlaması çoğunlukla kavramın tam anlamını içermemekte ve muğlak bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır*”. Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, çokkültürlülüğün genel anlamı farklı kültürlerin aynı ortamda bir arada bulunmalarını ifade etmektedir. Bu açıdan bakacak olursak çokkültürlülük, her şeyden önce siyasal bir tanımlamadır (Bryson, 2005).

Genel anlamı ile farklılıkların bir arada bulunmasını açıklamaya gayret eden bir yaklaşım olarak çokkültürlülük; yegâne, baskın ve egemen bir kültürel hegemonyanın olmadığı ve farklılıkların, farklılıklarını muhafaza ederek bir arada yaşamasını ifade eden normatif yaklaşıma denilmektedir. Buna göre çokkültürlülük, homojen kültür algısını kabul etmemektedir. Genel hatları ile tanımlamaya çabaladığımız çokkültürlülük, belirttiğimiz üzere, herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir tanıma sahip olmamaktadır ve bu özelliğinden dolayı yaklaşık otuz yıldır literatürde farklı tanımlamalar ile tartışılmaktadır (Willet, 1998).

Altaş'a göre çokkültürlülük, bir toplumda farklı kültürlerin birlikte yaşamasını sağlayan bir tanıma politikasını ifade etmektedir (Altaş, 2003). Vatandaş'a göre ise çokkültürlülük, farklı etnik, kültürel kökenlere sahip toplulukların kendi özgün kimliklerini korumalarını onaylayan bir model olarak topluluklar üstü yeni bir tarz bir ulusal kimliğin şemsiyesi altında, her çeşit kültürel kimliklere yaşam alanı açar ve onların bu alanda varlıklarını korumalarını destekler (Vatandaş, 2002).

Çokkültürlülük kavramının farklı kültürel kimlikleri ifade ettiği bilinmekle birlikte asıl olarak, neyin kültürel olduğu tartışmalı bir konu olmaktadır. Çokkültürlülük düşünürlerinin büyük bir bölümü, kültürel kimliği etnisite ve dinsel inanış bazında değerlendirmekte ve kültürel kimlik denilirken bir ülkedeki azınlık kültürlerinin kastedildiği görüşüne odaklanmaktadır. Bu düşünürler, bireysel yaşam tarzlarını kültürel kimliğin unsuru olarak kabul etmemekte ve çokkültürlülük çerçevesinde değerlendirmemektedir. Buna göre çokkültürlülük düşüncesi, tarihsel olarak olduğu gibi günümüzde de topluluklar bazında bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır (Bryson, 2005).Parekh'e göre, kendi inanç biçimlerine göre bir yaşam sürmek isteyen; göçmenler, dinsel gruplar ve yerli azınlıklar toplumsal çeşitlilik unsuru olarak değerlendirilmelidir. Çünkü tercih edilen kimlikler değil, içine doğulan kimlikler çokkültürlülük bağlamında değerlendirilmelidir (Parekh, 2006).

3.2. Modern Çokkültürlülüğün Tarihsel Gelişimi

Aydınlanma projesi, insan doğası, evren ve toplum ile ilgili problemlerin yegâne, evrensel ve rasyonel bir bakış açısıyla çözülebileceğini varsaymıştı. Batılı düşünürler, yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar aydınlanma dönemi mirasını muhafaza ettiler ve modernizasyonu bütün dünya için geçerli, homojenleştirici bir süreç ve çözüm aracı olarak kabul ettiler. Modernizasyon teorisi, 1960'lı yılların sonuna kadar ekonomik, sosyal ve siyasal olarak geri kalmışlığın tek çözümünün Batı tarzı ekonomik sistem ile bütünleşmekten geçtiğini tereddütsüz bir şekilde savundu. Daniel Lerner, "*Batılı olmayan dünya modernizasyon teorisini kendine uyarlayarak geri kalmışlığın ortaya çıkardığı problemleri çözebilir*" düşüncesini net bir biçimde iddia etti. Bu görüş, çok sayıdaki diğer batılı düşünürler tarafından da savunuldu (Lerner, 1964).

Ancak bu hava 1970'li yıllar ve sonrasında dağılmaya başladı. Sosyal bilimciler, dünya çapında meydana gelen etnik ve kültürel bilinç uyanışlarını ve daha iyi bir yaşam için batı ülkelerine giden göçmenlerin neticesinde Batı'nın değişen demografik yapısının farkına varmaya başladılar. Vestfalya Antlaşması'ndan itibaren varlığını güçlenerek devam ettiren ulus-devlet düşüncesi duraksamaya girerken, çoğulculuk, etnisite ve çokkültürlülük gibi kavramlar popülaritesini arttırmaya başladı (Momin, 2010).

Bu kavramların yükselmesi ile beraber çoğulculuğun şu üç önemli boyutu ortaya çıkmış oldu; Öncelikle, Asya ve Afrika'da olduğu gibi batıda da ulus-devlet yapılanmalarının yalnızca kültürel olarak değil aynı zamanda etnik ve dinsel olarak da çeşitlilikler arz ettiği görüldü. İkinci olarak, farklı toplumsal grupların, hâkim kültürün ana görüşüne entegre olmasının birçok problemi beraberinde getiren ihtilafli bir durum olduğu fark edildi. Üçüncü olarak ise modern dünyanın ulus-

devletlerini karakterize etmenin ötesinde bir arada yaşama, barış, hoşgörü ve empati gibi insani değerleri de ifade ettiği anlaşıldı (Van Den Berge, 1973).

Çoğul toplumlar, çok sayıda etnik, dinsel, kültürel ve mezhepsel grupları merkezi bir siyasal sistem içerisinde kontrol eder şeklinde tanımlanabilir. Dünya savaşlarının akabinde, ülkeleri hatta kıtaları aşan hızlı göç dalgalarının yaşanması, dillerin, kültürlerin, inançların kısacası farklılıkların milli sınırların ötesinde bir araya gelmesini sebep olmuş ve homojen milli kültür kavramına meydan okumuştur. Günümüzde Asya ve Avrupa ve Amerika’da yer alan birçok ülke çokkültürlü olarak tanımlanabilir. Örneğin Birleşik Krallık; Galler, İskoçya ve İrlanda gibi kimlik ve kültürlerini hassasiyetle muhafaza eden bölgeleri içermesi hasebiyle çokkültürlü olarak tanımlanabilir. Kuzey Amerika içinde benzer bir durumu söyleyebilmemiz mümkündür. Amerikan Nüfus Sayım Bürosu’nun tahminlerine göre, Birleşik Devletlerde yaşayan beyaz olmayan nüfus 2050 yılına kadar yarım kat artış gösterecek ve genel nüfusun %47’sini oluşturacaktır. 1997 yılında düzenlenen bir konferansta Başkan Bill Clinton, Birleşik Devletleri çok ırklı bir toplum olarak tanımlamıştır. Avustralya resmi olarak çokkültürcü bir devlet olduğunu deklare etmiş, uzun yıllar boyunca asimilasyon ve sindirme politikalarını büyük bir sertlikle uygulayan Fransa çokkültürlülüğün rüzgârın uzun bir süre dayanamamıştır. Nüfusun çeyreğini oluşturan 14 milyon Fransa vatandaşı, göçmen kökenli olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak birçok Batı ülkesinde yerli kültürlerin yeniden açığa çıkmaya, yerli azınlıklar yeniden güç kazanmaya başlamışlardır. Fransa’da Breton lisanının yaygınlık kazanmaya başlaması ve Kelt müziğinin popülerliğini arttırması bu konu ile ilgili verilebilecek önemli örneklerden birisidir. Yine İspanya’nın Bask bölgesinde yer alan azınlıkların kültürel taleplerinin gittikçe artış göstermesi verilebilecek bir başka örnektir (Momin, 2010:209).

3.3. Çokkültürlülüğün Politikliği

Heywood, küresel dünyada var olan ve çeşitliliklerin altını çizen “farklılık siyaseti” üzerine odaklanmış bir kavram olarak, çokkültürlülüğün, 1960’lı yıllardan beri yükselişe geçmiş hem tasvir edici hem de normatif bir kavram olduğunu belirtmektedir. Heywood, çokkültürlülüğün tasvir edici bir kavram olarak, toplumda iki ve daha fazla grubun var olmasından hareketle kültürel çeşitliliği nitelediğini, normatif olarak ise farklılıkların saygı duyulma ve kabul görme hakkı ile kültürel farklılıkların pozitif onayını ima ettiğini savunmaktadır (Heywood, 2007).

Jupp ve Clyne ise çokkültürlü sistemlerin, 1970’li yıllardan bu yana Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya’da tartışılan bir kavram olarak, aslen liberal demokrasinin temelleri üzerine inşa edilen politik bir sistem olduğunu belirtmektedir. Buna göre çokkültürlülük kavramı, asıl olarak liberal demokrasinin temelleri üzerine inşa edilmiş politik bir sistemi referans alarak özgürlükçü ve farklılıklara saygıyı içeren bir mesaj vermektedir (Jupp ve Clyne, 2011:92).

Buna göre çokkültürlülük ile alakalı iki temel kavram ön plana çıkmaktadır:

- 1- Çokkültürlülük, politik bir kavram olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.
- 2- Bizzat çokkültürlülük kavramı, salt bir kelimenin ötesinde birden fazla kültürün aynı kurallar bütününe tabi olarak aynı ortam içerisinde var olmasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Çokkültürlülük kavramı içerisinde yer alan kültür, herhangi bir kültürel grup ya da topluluğun farklılığını ifade etmesiyle ortaya çıkmaktadır (Heywood, 2007).

Bryson, çokkültürlülük kavramı ele alınırken birçok noktanın muğlak kaldığını ve bunun asıl sebebinin ise kavramın anlamının çok açık olmamasından kaynakladığını belirtmektedir. Ancak Bryson’a göre, her ne olursa olsun farklı kültürlerin bir arada bulunmasını ifade eden bu kavram, her şeyden önce siyasal bir nitelemedir (Bryson, 2005).

3.4. Modern Vatandaşlık ve Çokkültürlülük

Ulusal kimlik modern dönemde, hâkim konuma gelen bir üst kimlik olarak kabul edilmektedir. Ancak ulusal kimliğin iki yüzyıl boyunca devam eden hâkim durumu, çeşitli tarihsel ve toplumsal etkenlerin değiştirici, yıpratıcı etkilerine maruz kalmakta ve dönüşüme uğramaktadır. Buna göre, alt kimliklerin nerdeyse tamamı üzerinde hakimiyet kurarak modern dönemde egemen konuma gelen ulusal kimlik, küreselleşme çatısı altında toplanabilecek bir değişim süreci vasıtasıyla, hızlı bir değişim geçirmektedir (Harvey, 1997).

Günümüzde modern vatandaşlık algısı; etnik köken, dinsel inanç ve kültürel aidiyet gibi herhangi bir ayrıma bakmadan bütün vatandaşların eşit hak ve hürriyetlere sahip olduğu ve eşit vatandaşlık sorumluluklarını taşıdıkları düşüncesi çerçevesinde şekillenmektedir. Ancak bu vatandaşlık algısı, devlet ile vatandaş arasındaki hak ve sorumlulukları belirleyen ulus-devlet düşüncesinin ortaya çıkışı ile paralel olarak gelişen bir hukuki bağ olarak ortaya çıkmıştır. Bu “eşit” hak ve hürriyetler, çeşitli toplumsal grupların eleştirilerine maruz kalmakta ve bu toplumsal gruplar, farklılıklarını muhafaza edebilme ekseninde bir takım hak taleplerinde bulunmaktadır. Çokkültürlülüğün temel problemlerinden birisi, belki de en önemlisi, etno-kültürel grupların bu taleplerine nasıl cevap verileceği ile ilgilidir (Raz, 1995:184).

Belirttiğimiz gibi, modern vatandaşlık olgusu; ırk, etnik köken ve dinsel farklılıklara karşı tarafsız bir duruş sergilediğini iddia etse de belirlenmiş bir ulusal dil ve kültürü benimsemiş olması sebebi ile azınlık haklarının tanınması noktasında yetersiz kalabilmektedir. Geniş bir nüfusa ve farklılıklara sahip olan ülkelerde, bu yetersizlik daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Rousseau’da, yıllar öncesinde bu öngöründe bulunmuş ve herkesin eşit haklara sahip olduğu çoğunlukçu bir modelin ideal toplum modeli olduğunu ancak bu modelin optimum bir şekilde uygulanabilmesinin, küçük bir nüfus ve topraklar içerisinde mümkün olabileceğini belirtmiştir. Buna ek olarak, böyle bir sistemin işleyebilmesi için soy birliğinin de önemli olduğunun altını çizmiştir (Rousseau, 2012). Yani modern vatandaşlık düşüncesinin farklılıklara pek sıcak bakmadığını söylenebilir. Nitekim Taylor, Rousseau’nun, “*özgürlük, farklılaşmış rollerin olmaması ve çok güçlü bir ortak amaç*” biçiminde tanımladığı üçlü rolünün 20. yüzyılda totaliter rejimler tarafından kullanılan bir öğretisi olduğunun altını çizmiştir (Taylor, 2005:84).

Buna göre esas olarak ulus-devlet öğretileri üzerine kurulan ve herkesin sahip olduğu haklar temeli üzerine işleyen modern vatandaşlık olgusu, çokkültürlülük ile bir çatışma içerisine girmektedir. Çünkü herkes için geçerli olan ortak haklar, farklı grupların özgürlükçü ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve bazı durumlarda yetersiz kalmaktadır. Bu sebepten dolayı, etno-kültürel ve etno-dini gruplar ile tarihsel süreç içerisinde ayrımcılık ve asimilasyon politikalarına maruz kalmış olan topluluklar farklı hak, hürriyet ve ayrıcalık taleplerinde bulunmaktadır. Bu grupların taleplerini ortaya koyma ve çözüm önerileri geliştirme aşamasında ise çokkültürlülük devreye girmektedir. Çokkültürlülük kavramsal olarak, genel anlamda alt gruplar şeklinde adlandırılabilir olan hâkim kültür dışındaki bu toplulukları bünyesinde barındıran ve onların taleplerine çözüm bulmaya çalışan yaklaşım olarak adlandırılmaktadır (Raz, 1995:176).

Çokkültürlülük, modernizmin homojen toplum fikrinin dışında bir konum olarak heterojen bir toplumsal sistemi ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede siyasal bütünlüğü ve merkezi sistemi muhafaza ederek, hâkim düşüncenin dışında yer alan yaşam pratiklerinin tamamını kapsayacak şekilde bir çeşitliliği savunmaktadır. Çokkültürlülük politikaları ise farklılıkların normal kabul edildiği ve normalleşen bu zemin üzerinde bir toplumsallığın inşa edildiği bir sistem kurmayı amaçlamaktadır (Frelas ve Elliott, 1992: 59).

Ancak bu anlamda, yaşam pratiklerindeki farklılıkla ilgili nitelendirme açısından muğlak bir durum söz konusu olmaktadır. Yani bu farklılıkların ne olduğunun ölçütü açık değildir. Bu anlam çokluğu, son zamanlarda hızlı bir şekilde artış göstermeye başlamış ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ancak çokkültürlülüğün geleneksel olarak “*farklılıkların bir arada yaşaması*” temel düşüncesinden hareketle şekillendiğini de belirtmemiz gerekmektedir. Bu anlamda çokkültürlülük, kendini bir arada bulunan farklı kültürlerle tanımlama ve ifade etme aracı olarak ortaya koymaktadır (Deleuze ve Guattari, 2014).

Giddens’in da altını çizdiği gibi modern dünyada ulus devletlerin hakimiyeti devam etmekte ve bu devletler; ulusal aidiyet, dinsel inanış ve kültürel birliktelik gibi etkenlere dayanmaktadır (Giddens, 2008). Bu durum farklı azınlıklar açısından dezavantajlı durumları ortaya çıkarmakta ve statüsel eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu şekilde modern devletler ve her ne kadar bütün vatandaşların eşit hak ve hürriyetlere sahip olduğu bir modeli ifade ettiği söylene de modern vatandaşlık eşitsizlikçi bir temel üzerinde varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple çokkültürlülük savunucuları, modern devletin kültürel açıdan taraflı olduğunu ve ortaya çıkan bu adaletsizliğin, azınlıkların tanınması ve onlara birtakım hakların verilmesi ile giderilebileceğini savunmaktadırlar. Kymlicka’ya göre bu eşitsizlikler, yeniden dağıtım ve tanınma politikası ile çözülebilir (Kymlicka, 1998:38).

4. SONUÇ

Sosyal ve siyasal bir gerçeklik olarak çokkültürlülüğün kavramsal çerçevede ortaya çıkması 1970’li yılları bulmaktadır. Bu sebeple çokkültürlülük tartışmaları, özellikle son yıllarda yoğunluk kazanmış ve bu durum çokkültürlü toplumların yakın bir zamanda ortaya çıktığı şeklinde doğru olmayan bir düşüncenin hâkim olmasına sebep olmuştur. Bu yanlış fikir, ulus-devletlerin dünya siyasi tarihinde yeni olmasından dolayı, bu kavrama meydan okuyan çokkültürlülüğünde yeni olduğu şeklinde bir düşüncenin etkili olmasına sebep olmuştur. Ancak siyasi tarih içerisinde bir yolculuk yapıldığında, bu düşüncenin doğru olmadığı ve çokkültürlü yönetimlerin temellerinin çok daha eskilere dayandığı görülmektedir.

Geçmiş dönemlerde birbirlerinden farklı yönetim tarzları benimseyen ve birden fazla kültürel grubu içeren siyasal örgütlenme modellerinden dolayı, çokkültürlülüğün sadece günümüze özgü olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Farklı kültür ve etnisitelere sahip toplumların bir arada yaşaması, tarihsel süreç boyunca birçok toplumun yüzleşmek zorunda olduğu önemli bir problem olmuştur. Bu süre içerisinde kimi imparatorluklar farklılıkları bir arada yaşatmak konusunda çok başarılı politikalar uygulamış ve çokkültürcülük için iyi birer örnek teşkil etmişlerdir. Literatürde çokkültürlü imparatorlukların, antik dönemlerden itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun düşüşüne kadar varlıklarını devam ettirdikleri şeklinde bir görüş hakimdir.

Tarihsel olarak imparatorluklar bünyesinde varlığını sürdüren çokkültürlülük, modern dönemde milliyetçi akımların güçlenmesi, ulus devletlerin ortaya çıkması ve güçlenmesi sonucunda bir uyku dönemine girmiştir. Ancak ulus-devlet düşüncesinin aşınması ve modern çağda ortaya çıkan problemleri çözmekte yetersiz kalması ile birlikte çokkültürlülük düşüncesi, ulus-devlete karşı bir meydan okuma biçiminde yeni bir yaşam alanı bulmuştur.

Homojenleştirmeye karşı bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıkan modern çokkültürlülük, ulus-devletler içerisinde bariz bir şekilde bulunan kültürel çeşitlilikler tarafından tek tipleştirmeye karşı oluşan bir tepkinin yansıması olarak kabul edilmektedir. Bir toplumun sınırları içerisinde; kendi değer, inanç ve kültürel gelenekleri olan farklı grupların var olması durumu çokkültürlülüğün savunulmasının en önemli dayanaklarından birisi olmaktadır.

Yakın bir zamanda kavramsal olarak popüler hale gelen çokkültürlülük, standart bir tanıma sahip olmadığı ve öznel yorumlamalara açık olduğundan dolayı, uzmanlar tarafından çeşitli çokkültürlülük tanımları yapılabilmektedir. Ancak teorik ve uygulamada çeşitlilik göstermekle birlikte çokkültürlü toplum, özetle “*iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bir arada bulunduğu toplum*” şeklinde tanımlanabilir.

Bünyesinde çok çeşitli kültürel grupları barındıran modern ulus-devletler, uluslararası sistemdeki hâkim konumları devam ettirmekle birlikte, günümüz dünyasında ortaya çıkan çok sayıda problemin çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı çokkültürlülük savunucuları, çözüm bekleyen bu problemlerin çokkültürlülük çerçevesinde çözülebileceğini belirtmekte ve bu konuda çeşitli alternatif düşünceler üretmektedir. Birey ve grup hakları düşüncesi, yeniden dağıtım, kimlik ve tanınma politikası bu düşünceler arasında sayılabilir. Küreselleşen dünyanın dinamik yapısı ve farklı toplumlar arasındaki ilişki ve etkileşimlerin yoğunlaşması sebebi ile, çokkültürlülük konusu literatürü uzun bir süre daha meşgul edecek gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTAŞ, N. (2003). Çokkültürlülük ve Din Eğitimi, Nobel Yayınları, Ankara.
- ANDERSON, B. (2007). Hayali Cemaatler, Çev: İskender Savaşır, Metis Yay., İstanbul, S. 20.
- BAUMANN, G. (2006), Çokkültürcülük Bilmececi, Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek, Çev: Işıl Demirakın, Dost Kitabevi, Ankara.
- BENHABİB, Ş. (2006). Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, Çev: Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul, S. 14.
- BERSON, A.B. (2011). European Metropolis And Multiculturalism: Degree Of Compatibility. Contemporary Europe, 1, 57-70.
- BRAUDE, B. & LEWIS B. EDS. (1982). Christians And Jews In The Ottoman Empire: The Functioning Of A Plural Society. New York: Holmes & Meier Publishers.
- BREÜİLLY, J. (2000). Nationalism And The History Of Ideas. British Academy. No:105.187-223.
- BRYSON, B. (2005). Making Multiculturalism Boundaries And Meaning. Stanford California: Stanford University Press.
- COLOMBO, E. (2014). Multiculturalisms, (Editorial Arrangement Of Sociopedia.İsa), University Of Milan, Milan. S. 4.
- DELEUZE G. VE GUATTARİ F. (2014) A Thousand Plateaus Capitalism And Schizophrenia (B. Massumi Trans.). London: Bloomsbury Publishing Plc.
- EİSEİNSTADT, N. S., (1983). "Development, Modernization And The Dynamics Of Civilization", Cultures Et Développement, Vol. 15, No 2, P. 217-252.
- FEDOSEEV, A. (2015). The Crash Of Multiculturalism İn Europe. Sozidatel': Informational And Analytical Portal. Direct Access: [Http://Sozidatel.Org/Articles/Analitika/3811 Krahmultikulturalizma-V-Evrope.Html](http://Sozidatel.Org/Articles/Analitika/3811_Krahmultikulturalizma-V-Evrope.Html)
- FOUCAULT, M. (2004). Toplumu Savunmak Gerekir. (Çev. Ş. Aktaş). 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. S. 152.
- FRELAS, A. VE ELLİOTT, J. L. (1992), Multiculturalism İn Canada (The Challenge Of Diversity) Nelson Canada Pub. Toronto, S. 56-59.
- GÖÇEK, F. M. (1993). The Social Construction Of An Empire: Ottoman State Under Suleiman The Magnificent. H. Inalcik And C. Kafadar, Eds.In (1993) Suleiman The Second And His Time. Istanbul: Isis Press.
- GUIBERNAU, M. (1997), Milliyetçilikler 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, (Çev.) Neşe Nur Domaniç, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- HARVEY, DAVID, (1997). Postmodernliğin Durumu,(Çev: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- HEYWOOD, A. (2007). Siyaset. (B. Kalkan Editörlüğünde, B. B. Özipek, B. Şahin Vd. Çev.).Adres Yayınları. Ankara.
- JAFFRELOT, C. (1998). Bazı Ulus Teorileri. Uluslar ve Milliyetçilikler. (Çev. S. İdemen.) Haz. Jean Leca, Metis Yayınları. İstanbul.
- JUPP, J. VE CLYNE, M. (2011). Multiculturalism& Integration: A Harmonious Relationship, Anu E Press, Australia, Pp. 89-100.

- KARYELİOĞLU, S. (2012), “Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları Ve Küreselleşmenin Ulus Devlet Ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri”, Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Cilt: 5, Sayı: 1, Ss. 137-169.
- KYMLİCKA, W. (1998), Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. S. 38.
- LECA, J. (1998). Neden Söz Ediyoruz? Uluslar ve Milliyetçilikler (Çev. S. İdemen) Metis Yayınları. İstanbul. S. 13-14.
- LERNER, D. (1964). The Passing Of Traditional Society, New York, Usa.
- MODOOD, T. (2014). Çokkültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı, Çev. İsmail Yılmaz, Phoenix Yayınevi, Ankara, S. 20.
- MOMİN, A. (2010). Çoğulculuk Ve Çokkültürcülük: İslami Bir Bakış Açısı, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 38 (2010/1), 203-230.
- NASSEHİ, A. (2011). Soziologie. Zehn Einführende Vorlesungen. Wiesbaden: Vs Verlag. S. 24.
- PAREKH, B. (2002). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Çev: Bilge Tanrıseven, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- RAZ, J. (1995). Ethics İn The Public Domain: Essays İn The Morality Of Lawand Politics, Revised Edition, Oxford, Clarendon Press. S. 176-184.
- TAYLOR, C. (2005), “Tanınma Politikası”, (Çev. Yurdanur Salman), Çokkültürcülük: Tanınma Politikası, (Yay. Hzl. Amy Gutmann), İstanbul: Yapı Kredi Yay. S. 42-84.
- UZUN, T. (2003). Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme. Kimlikler. Doğu Batı Düşünce Dergisi. Sayı: 23. S. 131-154.
- VAN DEN BERGE, P. (1973). "Pluralism" İn J.J Honigmann Ed. Handbook Of Social And Cultural Anihropology, Chicago, Usa.
- VATANDAŞ, C. (2002). Çokkültürlülük, Değişim Yayınları, İstanbul.
- WİMMER, A. &FEİNSTEİN, Y. (2010). The Rise Of The Nation-State Across The World, 1816 To 2001, American Sociological Review 75(5) 764–790.
- ZİZEK, S. (2001). “Çokkültürcülük Ya Da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantığı”. Defter, Yıl: 14, Sayı: 44, S. 144-175.